

rondvraag besloten. Den daarop volgenden Zaterdagavond werden alle goederen der vereeniging aan den meest-biedende verkocht.

Dit was het einde van de Feenster volkssociëteit.

II. Een Brief van Johannes Henricus Nieuwold. ¹⁾

26 Jan. 1808.

De klacht van Dr. Petrus Eekma over het gemis aan bekwame onderwijssmannen, in 1800 geslaakt, was niet geheel overeenkomstig de werkelijkheid. Niet zoo heel ver van Heerenveen had reeds de ijverige predikant van Warga c. a. de hand aan den ploeg geslagen. De oude, doove onderwijzer van zijn kerspel, die voor geen verbetering in het onderwijs vatbaar scheen, was oorzaak, dat Nieuwold de zaak der volksontwikkeling ter harte nam. Zijn streven werd in wijderen kring bekend, zoo zelfs dat hij in 1799 van hooger hand werd aangezocht om als „agent van nationale opvoeding” (minister van onderwijs) op te treden. Die eer was den bescheiden man te groot. De betrekking van schoolopziener, in zijn gewest hem aangeboden, nam hij aan (1801). En als zoodanig heeft hij goed werk gedaan. Niet het a.b.-boekje, niet de schooltucht, niet de meester, maar het kind was hem hoofdzaak, en de school een kweekplaats van „godsdienstige beschaving”. Hij maakte een einde aan de heerschappij van stok en plak, aan het machinale lezen, schrijven en rekenen. Hij vervaardigde schuiflijsten, waarmede de kinderen zelf gemakkelijk woorden konden samenstellen en lezen. Van zijn hand verschenen kleine kinderboekjes over de pop en

¹⁾ Deze brief bevindt zich in de brievencollectie van W. Eekhoff in de Provinciale bibliotheek ter kanselarij te Leeuwarden. Hij is waarschijnlijk gericht aan den „baljuw” van Baarderadeel, in verband met een schoolvacature te Oosterwierum en het bouwen van een nieuwe school te Baard.

het paardje. Zijn denkbeelden waren niet geheel nieuw. In Saltzman en Pestalozzi zag hij groote voorbeelden. In zijn opvatting van het godsdienstonderricht op de scholen zocht hij zich, terwille van het kind, boven de partijen te plaatsen, waarvoor hij eenvoudige, praktische wenken gaf. Tusschen Roomsch en Protestant maakte hij geen onderscheid. Pastoor van Stralen stond aan zijn sterfbed.

Aan een nieuwe biografie van dezen schoolhervormer bestaat behoefte. De *Herinneringen aan J. H. Nieuwold* van ds. H. W. C. A. Visser (1814) zijn nog altijd lezenswaardig, maar zij verdienen aanvulling uit de bronnen van dien tijd. De volgende brief is gedateerd 26 Jan. 1808 en geeft blijk van de toewijding, waarmede Nieuwold zijn ambt als schoolopziener waarnam. Voor de schoolgeschiedenis van Friesland komt dit schrijven ons niet onbelangrijk voor.

Het luidt:

Welgeborene Heer en hooggeachte Vriend!

Het moeit mij zeer, dat Woudstra van Oosterwierum bedankt heeft. En gij, waarde Vaderlands vriend! wilt u niet te vrede stellen onder eene vacature, die thans noodzakelijk wat langer duren moet, met te zeggen: „O Dominé! de gemeene man, hoe dommer, hoe beter”, gelijk de geweene, zoo genoemde onderwijzer van Dronrijp eens zeide.

Dan het zal veel ligt niet gemakkelijk wezen in den winter eenen provisioneelen mr. te krijgen. Weten de florenplichtigen er eenen, die wat bij komt, dan zal men niet te kiesch moeten zijn. Mij valt een Schelte Jakobs van Roordahuizum in gedachten, die wel niet veel natuurgaven maar een schoon character bezit, en een goede bekwaamheid, althans in beginselen, om aangenaam, vriendelijk en nuttig te onderwijzen. Voor 2 jaren had hij groote begeerte tot het schoolambt. Zijne tegenwoordige gezindheid weet ik niet; hij timmert nu.

Doch indien men niemand ad interim kon krijgen, zou het dan wel zoo vreemd zijn, als het in den eersten

opslag schijnen zou, dat de Heer Baljuw enz. de twee godsdienstleeraren aanzocht om elk drie kinderen van hunne gezindheid, welke reeds wel of een weinigje lezen kunnen, dagelijks of om den anderen dag, al lezende, eenig kinderlijk onderwijs te geven uit kinderlijke boekjes, welke Priester of Predikant hen verzocht, zeer zindelijk te bewaren, onder aanbod van een klein honorarium? Men zou dus de verwildering voorkomen of verminderen, welke altoos het gevolg is van lange vacaturen — het zou eenige vereeniging bevorderen tusschen Roomsche en Gereformeerde kinderen, waarvan ik hier de heilzame effecten zie, ook door het leenen van boekjes, en door eene gulle, vroolijke receptie van allerlei kindertjes aan mijn huis — terwijl ik mij altijd heilig wacht om van bijzondere leerstukken te spreken, hetwelk de kinderen sedert jaren herwaarts ook niet doen, zooveel ik weet.

De kinderen zelf merken het wel degelijk op (het geene ik voor 22 jaren bijna aan geen éenen Godsdienstleeraar durfde zeggen) hoeveel nuttigs, hoeveel gewigtigs, hoeveel waars men al over zedelijkheid, over deugd en ondeugd, over Godsdienst, over kristelijken Godsdienst kan verhandelen met kinderen, en bij hen met den krachtigen drang van ernst en liefde in het verstand en min bedorven hart kan brengen, eer het aan de geschilstukken toe komt. Zelfs in mijne kindercatechisatie melde ik nooit een woord van al dien kraam, als Gereformeerd Predikant, al grijnst er hier of daar een domme of geveinsde dweeper om. Voor drie jaren begon de Mennisten Dominé mij daarin na te volgen, dat men een aantal kinderen in het zelfde boekje deed lezen; men las voor bij beurten, de overigen zagen het na — de Leeraar sprak of vraagde tusschenbeide iets kinderlijks. De catechisatie beviel aan allen, Gereformeerden en Mennisten kinders gingen over en weer; er sloop ook wel eens een lief Roomschild kind mede onder. Wij hadden van deze manier tevens dat voordeel in een tijd, in welken de vorige meester zoo ontmoedigd was geworden door een trouwloos geregtslid, dat sommige kleine

kinderen alles wederom ontleerden, anderen het tenminste in balans hielden.

Het voorstel eenigzins in aanmerking komende, bij gebrek van een ander middel, dan zou de oudste dochter van Do. Snoek wel iets mede kunnen doen, dewijl zij wel eenig besef heeft van die doodeenvoudige methode, waarin men de letteren al spelend leert op eenige langwerpige vierkantige houtjes, en aanstonds eenige allerligste en kinderlijke woordjes op kaartjes met of zonder Printjes leert, en vervolgens hetzelfde kleine lessen in een boekjen leest, hetwelk men spelt. Men heeft dan de meer konstige manier niet noodig, van welke ik iets op den rand van des Chavanne's schreef. Uwe vorige dienstmaagd Lijsbet had, toen zij 5 jaren oud was, dús het aanvankelijke lezen geleerd, met veel vermaak en spoed, bij hare moeder, welke 20 weken vroeger, zelve bijna niet lezen kon. Deze eenvoudige manier is, sedert vele jaren, misschien 80 malen op dit dorp, beproefd uit medelijden, ofschoon het veel ligt in 50 gevallen verdonkerd en de vrucht daarvan weer vernietigd wierd, onder het stille opzigt van den boven aangehaalden trouwloozen man. Echter zag ik altoos in mijne stille proeven en menig vader en moeder zagen met mij (ja die trouwlooze zelf zag in vroegere jaren wel met aandoening) den verbazenden invloed eener eenvoudige en uitlokkende kinderleer op het verstand en karakter van kinderen van den gemeenen man, en niet weinige Ouderen betuigden mij met dankbaarheid, dat zij zelve wijzer werden uit kinderboekjes en dat zij met en van hunne kindertjes leerden.

Geheel overtuigd van de nuttigheid van huiselijke kinderleer, welke bij gepaste gelegenheden wel min of meer is uitgebreid tot de hutten van gemeene lieden — zou ik aan Juffer Naatje Snoek een Ducaat geven uit een fondsje, hetwelk ik moet verantwoorden voor den Minister van Binnenlandsche Zaken of Zijnen Commissaris, indien de Juffer een of twee (niet al te woeste) kinderen wilde assumeren bij haar eigen kleine zusterdje, om die dagelijks

een kinderlijk lesje van één half uurtje te geven. Begon dit wel te reüsseren, dan gaf ik er zelf wat bij of ik verzocht van mijnen committent nog eene kleine bijlage. Ik heb Zaterdag het gezelschap van Kempe Eeuwes van Baard met zijne medeleden bij mij gehad, met veel genoegen. Jellema vond ik zoo op het sleeptouw, dat ik hoop, dat hij korts in de kleine vloot de linie mée zal formeeren. Maar te Baard geeft men den Mr. nu niets van het klokkeluiden. De boeren zijn niet wijzer! Maar waarlijk! er moet eene nieuwe school wezen; en het is veel beter dat U. W. G. of indien het anders niet kan, de heer Landdrost, de maat laten nemen en het bestek maken, dan de boeren. Ruimte is er noodig voor de gezondheid. Ruimte ontbreekt in vele scholen om eene goede orde in te voeren, leerzame stilte te hebben en vooral om de nuttige krijtschrijverij te bevorderen, welke buitenlands niet alleen, maar ook in Vriesland een goed effect begint te krijgen. Men geeft aan de kleinste kinderhandjes hiermede eene aangename bezigheid; al is dat in het eerst nog te veel in het wild, men komt er toch de verveling en de schadelijke ledigheid mede voor, de handigheid en de eerste ontwikkeling van het kinderlijk vernuft wordt er mede opgewekt, en de edele vrijheid in eigene werkzaamheid aangemoedigd. En leert de meester, bij trappen, dit ofschoon half spelende toch doelmatig te verrigten, *dan* leert zeer zeker elk kind eer men het denkt, iets te lezen met eene verstandige kindervreugde, iets te schrijven en zelf op te stellen (anders mag het toch geen schrijven heeten) *dan* worden de 9-jarigen de vrolijke, vriendelijke ondermeesters en opvoeders van kleineren — *dan* werpt men — volgens den voor lang getuuten wensch van Saltsman, niet alleen de oude, maar ook *alle* nieuwe spelboeken op den heiligen, hoogen brandstapel, tegenwoordige en toekomstige spelboeken, *dan* doet men het kind op het eerste gezicht van het eerste boekje, met eene geringe hulp, op zijn gemak gelijk Saltsman ondervindt iets lezen met dat veredeld, dat verrassend, hoewel kinderlijk genoeg hetwelk doorgaans het gevolg

is van vroege leerzaamheid. Zoo kan de onderwijzer eerlang leeren om alles te ontleenen uit den eigen kring, in welchen de eeuwige wijsheid het kinderdom heeft gesteld, en een ware volksofvoeder worden. Zoo zal men kunnen leeren, alle pedanterij en kwalijk gekozene veelweterij, waarmede men nu nog wel pronkt, te vermijden. Doch ik worde vervoerd in uitzigten op nog verafgelegene tijden, waartoe een *gebouw* mij bragt. Misschien begrijpt mijn geëerde vriend, vermoeid van eenen al te langen brief mij nog niet geheel. Indien gij wilt, leg hem weg en lees hem nog eens na mijn dood. Ik moet besluiten: een schoolgebouw moet ook ruim zijn, als het ook plaats zal maken voor Industrie, waaruit eerlang de schoolpenningen rijkelijk vergoed zouden worden. Maar deze schoolpenningen zijn niet wel geregeld, zoo lang de kleine schrijver meer betalen moet dan de spelier en zoo lang de rekenaar en zinger nog meer betalen moet. Alles moet zeer zeker meer ineensmelten, gelijk Visser ook in het Hemelumers Reglement onderstelt.

Met nederige aanbieding van mijnen geringen dienst blijf ik met ware hoogachting,

W.geb. Heer

Uw dienaar en vriend,

I. H. NIEUWOLD.

Warga, 26 Jan. 1808.

Deze brief spreekt voor zich zelve. Hij doet ons op treffende wijze zien hoeveel zorg Nieuwold had voor de kleine locale schoolbelangen, hoe breed zijn blik was, zoodat hij zelfs industrie- of ambachtsonderwijs aan de school wilde verbinden, dat hij groote lijnen wist te trekken, zich bewust was een roeping te vervullen en zijn tijd vooruit te zijn. Roerend eenvoudig en toch profetisch is dat: „Lees dezen brief nog eens na mijn dood”. Aan dien wensch wordt opnieuw voldaan, als een stille hulde aan dezen edelen strijder.